

EKONOMETRIYADA STATISTIK TAHLILNING O'RNI

Akbarova Barno Shuxratovna*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**Iqtisodiy statistika kafedrası dotsenti***Kaypova Nursulu Nurgeldi qizi***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekonometriyada statistik tahlilning ahamiyati, uning iqtisodiy jarayonlarni o'rganish va tahlil qilishdagi o'rni yoritiladi. Iqtisodiy model va bashoratlarni yaratishda statistik usullar muhim vosita bo'lib, ularning qo'llanilish tamoyillari hamda samaradorligi tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotiga oid misollar keltirilib, statistik tahlilning amaliy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: ekonometriya, statistik tahlil, iqtisodiy modellashtirish, korrelyatsiya, regressiya, bashoratlash, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Kirish

Ekonometriya iqtisodiy jarayonlarni o'rganish, ularni modellashtirish va bashoratlashda iqtisodiy nazariya, matematika va statistik usullarning uyg'unlashuviga asoslanadi. Bugungi kunda dunyo iqtisodiyotining murakkab va o'zgaruvchan ekanligi sababli, iqtisodiy jarayonlarni to'g'ri baholash hamda ularning kelajakdagi rivojlanishini oldindan ko'rish juda muhim hisoblanadi. Statistik tahlil ekonometriyaning asosiy vositalaridan biri bo'lib, iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, ularning rivojlanish tendensiyalarini belgilash va strategik qarorlar qabul qilish imkonini beradi. O'zbekiston iqtisodiyotida ham statistik tahlil va ekonometriya fanidan keng foydalanish zarurati ortib bormoqda.

Ekonometriyada statistik tahlil muhim o'rin tutadi. U iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, ma'lumotlar asosida iqtisodiy modellarni shakllantirish, kelajakdagi iqtisodiy holatni bashorat qilish va risklarni kamaytirishga yordam beradi. Masalan, O'zbekistonning yalpi ichki mahsuloti (YaIM) va ishsizlik darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda statistik tahlil muhim rol o'ynaydi. Ushbu tahlillar orqali qanday omillar iqtisodiy o'sishga ta'sir qilayotganini aniqlash va ularga mos ravishda siyosiy chora-tadbirlar ishlab chiqish mumkin.

Ekonometriyada qo'llaniladigan asosiy statistik usullar orasida regressiya tahlili, korrelyatsiya tahlili, vaqt qatorlari tahlili va taqsimot tahlili mavjud. Regressiya tahlili iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni baholash va iqtisodiy jarayonlarning natijalarini bashorat qilish uchun ishlatiladi. Masalan, eksport hajmi va valyuta kursining o'zgarishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun regressiya tahlilidan foydalanish mumkin. Korrelyatsiya tahlili turli iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikning kuchliligini o'lchashga xizmat qiladi. Masalan, inflyatsiya darajasi va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash orqali davlat iqtisodiy siyosatini shakllantirish mumkin. Vaqt qatorlari

tahlili iqtisodiy ko‘rsatkichlarning vaqt davomida qanday o‘zgarishini o‘rganish uchun qo‘llaniladi. Masalan, O‘zbekistonda so‘mning AQSh dollariga nisbatan almashuv kursining o‘zgarishini tahlil qilish orqali moliyaviy bozorlarning barqarorligini baholash mumkin. Diskret va uzluksiz taqsimotlar esa iqtisodiy jarayonlarning ehtimoliy taqsimotini aniqlashga yordam beradi, masalan, aholi daromadlarining taqsimotini tahlil qilish orqali ijtimoiy siyosatni rejalashtirish mumkin.

O‘zbekiston iqtisodiyotida statistik tahlilning amaliy qo‘llanilishi keng va samarali bo‘lib, raqamli iqtisodiyot rivojlanib borayotgan hozirgi davrda iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish va bashoratlash davlat siyosati va biznes qarorlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Makroiqtisodiy tahlil davlatning iqtisodiy siyosatini shakllantirish, iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish va uzoq muddatli iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston hukumati iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash va rivojlanish strategiyalarini shakllantirish uchun inflyatsiya, ishsizlik, YaIM o‘sishi va tashqi savdo balansi kabi omillarni doimiy ravishda kuzatib boradi. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi muntazam ravishda inflyatsiya darajasini tahlil qilib boradi va uning asosida Markaziy bank pul-kredit siyosatini shakllantiradi. Inflyatsiya ko‘rsatkichlarini vaqt qatorlari tahlili va regressiya modellar yordamida baholash orqali uning kelajakdagi dinamikasini oldindan ko‘rish imkoniyati yaratiladi.

Bank sektori va moliyaviy tahlilda statistik metodlar muhim o‘rin tutadi. Moliyaviy bozorlardagi jarayonlarni samarali boshqarish uchun statistik tahlil juda muhimdir. O‘zbekiston bank sektori kredit stavkalari, depozit foizlari va investitsiya faolligini baholash uchun statistik metodlardan foydalanadi. Masalan, tijorat banklari ajratilayotgan kreditlarning qaytuvchanligi va risk darajasini baholash uchun statistik modellarni ishlatadi. Kredit bozorining dinamikasini tushunish va investitsion qarorlarni to‘g‘ri qabul qilish uchun regressiya va ehtimollik tahlillari muhim ahamiyatga ega.

Qishloq xo‘jaligi tahlilida statistik tahlilning ahamiyati katta. O‘zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi muhim tarmoqlardan biri hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining hosildorligini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va narxlarni barqarorlashtirish uchun statistik tahlildan keng foydalaniladi. Masalan, qishloq xo‘jaligida regressiya va korrelyatsiya tahlillari yordamida ob-havo sharoitlari, suv resurslaridan foydalanish va hosildorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganiladi. Bu esa qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish bo‘yicha aniq rejalar tuzish va hosildorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Ishlab chiqarish va sanoat tahlilida ham statistik tahlilning o‘rni beqiyos. O‘zbekiston sanoat sektori mamlakat iqtisodiyotining asosiy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lib, uning samarali rivojlanishi statistik tahlilga bog‘liq. Ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va resurslardan oqilona foydalanish uchun turli statistik tahlil metodlari qo‘llaniladi. Masalan, ishlab chiqarish korxonalarida mehnat unumdorligini baholash uchun statistik tahlillar ishlatiladi. Korxonalarda regressiya modeli asosida ishlab chiqarish samaradorligi va xarajatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Bundan tashqari, texnologik jarayonlarni optimallashtirish uchun ma‘lumotlar tahlili va sun‘iy intellekt yondashuvlaridan foydalanish tendensiyasi ortib bormoqda.

Umuman olganda, iqtisodiyotning barcha jabhalarida statistik tahlil va ekonometriya usullaridan foydalanish rivojlanishning muhim omili bo‘lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy statistik metodlar kelajakda iqtisodiy jarayonlarni yanada aniqroq baholash va strategik qarorlarni qabul qilish imkonini kengaytiradi.

Xulosa

Ekonometriya va statistik tahlil iqtisodiy jarayonlarni chuqur o‘rganish va bashorat qilishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Statistik tahlil iqtisodiyotning turli sohalarida, jumladan, makroiqtisodiy barqarorlik, bank sektori, qishloq xo‘jaligi, sanoat va ishlab chiqarish jarayonlarini tahlil qilishda keng qo‘llaniladi.

Kelajakda O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish va xalq farovonligini oshirish uchun ekonometriya va statistik tahlil usullarini yanada takomillashtirish zarur. Ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish iqtisodiyotni barqarorlashtirish va samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev M. “Ekonometriya asoslari”. Toshkent, 2021.
2. Karimov B. “Statistika va iqtisodiy tahlil”. Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi statistik hisobotlari.
4. “O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari” – Jahon banki hisobotlari, 2023.
5. Saidov A. “Iqtisodiy bashorat va tahlil usullari”. Toshkent, 2020.